

Інна Гончаренко

ПІДГОТОВКА МЕДИЧНИХ КАДРІВ ІЗ СЕРЕДНЬОЮ СПЕЦІАЛЬНОЮ ОСВІТОЮ НА ТЕРЕНАХ РАЙХКОМІСАРІАТУ “УКРАЇНА” (1941–1944)

У статті розглянуто проблему функціонування закладів освіти, що здійснювали професійну підготовку кадрів із середньою спеціальною медичною освітою на теренах райхкомісаріату “Україна”.

Ключові слова: райхкомісаріат “Україна”, фельдшер, медична сестра, зубний лікар, відділ охорони здоров’я.

Однією із проблем сучасної історіографії німецької окупаційної політики, що реалізовувалася на теренах райхкомісаріату “Україна” (далі – РКУ), продовжує залишатися її освітній сегмент, у тому числі й підготовка професійних медичних кадрів із середньою спеціальною освітою. У радянській історіографії цей аспект проблеми здебільшого не розглядався, а наукова література періоду формувалася під впливом героїко-канонічної концепції війни. Не так далеко у царині вивчення зазначених аспектів окупаційного минулого нашої країни справа зайшла і в сучасний період. Лише окремі фрагменти означеної проблеми висвітлені у працях О. Потильчака та В. Кучера [1; 2], Б. Єржабкової [3], О. Гончаренка [4; 5; 6], В. Гінди [7].

Незаангажований політичними інсинуаціями, реалістичний погляд на проблему дає змогу стверджувати, що відсутність елементарного медичного забезпечення місцевого населення ставила окупаційних адміністраторів перед фактом неможливості повноцінного експлуатування його людських ресурсів, а з весни 1942 р. і планомірного вивезення робочої сили до Третього Райху. До того ж, від заразливих захворювань та пошестей могли полатитися життям і здоров’ям як німецькі чиновники цивільної адміністрації РКУ, так і представники вермахту. Недаремно німецькі мілітарні медичні структури суворо слідували за санітарно-епідемічною обстановкою у підконтрольних їм районах, наводили елементарний лад у цій сфері життєдіяльності суспільства. Водночас окупаційна адміністрація РКУ зустрілася із розбалансованою та деградованою системою медичного забезпечення місцевого суспільства. Радянська мобілізація, евакуація, військові події та фізична ліквідація расових ворогів Райху позбавили медичну сферу підготовлених професійних кадрів. Суспільство ж їх потребувало. Цього ж потребувала й адміністрація РКУ, оскільки саме їй довелося реалізовувати на практиці завдання окупаційної політики. Війна затягувалася, а тому завдання організації економічної експлуатації місцевих ресурсів набувало значущості. Не звертати увагу на створення системи елементарного медичного забезпечення було неможливо. Отже, з одного боку, доконечна потреба експлуатації ресурсів країни, а із другого – відсутність професійних кадрів для забезпечення цього завдання, – спонукали адміністрацію РКУ до відкриття навчальних закладів медичного профілю, які готували спеціалістів із середньою спеціальною освітою. Ініціатива цих заходів належала органам місцевого управління, зокрема відділам охорони здоров’я районних та міських управ. Дозволи ж на ці дії надавалися рішеннями німецьких чиновників. Як правило, ці заклади освіти створювалися на базі довоєнних навчальних закладів. Кошти на їх утримання надходили із місцевих бюджетів. Контингент учнів здебільшого формувався зі старшокурників ще радянських освітніх закладів, хоч відомо немало випадків організації вступних кампаній і організації процесу навчання з першого курсу.

Водночас ці заходи певний час не мали централізованого характеру та залежали від особистої позиції місцевих і німецьких керівників, які на власний ризик дозволяли відкривати навчальні заклади. У цьому можна пересвідчитися переглянувши розпорядження по РКУ від 1 серпня 1942 р., у якому райхкомісар Е. Кох визнав необхідність і важливість підготовки медичних кадрів. З цієї метою він наказував визначити їх кількість, потреби в окремих спеціалістах, а також вимагав надати відомості щодо вже відкритих шкіл. Його вердикт був таким: “необхідно для всієї України організувати єдині підходи до навчання. Для реалізації цієї мети і складання єдиного навчального плану я прошу про направлення наявних навчальних планів фельдшерських, акушерських та медсестринських шкіл” [8, арк. 75]. Отже, зазначені слова райхкомісара підтверджують той факт, що певний час на теренах РКУ з ініціативи гебіткомісарів та генеральних комісарів усе ж здійснювалася підготовка медичних працівників із середньою спеціальною освітою поза його дозволами.

Відомості про початок роботи медичних шкіл можна отримати з перегляду тогочасної окупаційної періодики. Так, при Херсонській медичній школі у листопаді 1942 р. було ор-

ганізовано платний п'ятимісячний семінар для майбутніх фармацевтів. На семінар приймали осіб, які не менш як два роки навчалися за фармацевтичною спеціальністю або ж мали не менш як три роки практичної роботи в аптеці [9]. У Дніпропетровську взимку 1942 р. працювали зуболікувальні короткотермінові однорічні курси, на яких навчалося 40 слухачів-фельдшерів [10]. Медичний технікум у Вінниці здійснював підготовку студентів на фельдшерському, акушерському та зуболікувальному відділеннях [11].

Станом на 26 жовтня 1942 р. у Рівному діяла санітарна школа із відділеннями: фармацевтичним і сестер-акушерок. У деяких матеріалах цей заклад мав назву “Фельдшерсько-акушерська школа” [12, арк. 9, 10]. А от у 1941 р. вона мала назву “Школа гігієністок і акушерок” [13, арк. 15]. Для здобуття професії фармацевта передбачався однорічний термін навчання. Абитурієнти повинні були мати середню освіту. Після закінчення школи передбачалася: піврічна практика з отриманням професії помічника провізора та дворічна для професії провізора. У школі сестер-акушерок передбачався трирічний термін навчання. Приймали до неї осіб, які мали семирічну освіту. Учениці II і III курсів практикувалися в медичних установах [14, арк. 20].

Школа сестер-акушерок у Рівному діяла з осені 1941 р. Принаймні у серпні 1942 р. її директор надіслав річний звіт про успішність та поведінку її учениць [14, арк. 14]. Відповідно до цього документа, датованого 28 серпня 1942 р., у 1 класі цієї школи навчалося 26 дівчат. З них – 25 українок та одна полька. На повторний курс було залишено 7 осіб, а 19 з них було “дано роботу на осінь”. Причини неуспішності семи учениць полягали в матеріальних обставинах: відсутність взуття, палива та світла [14, арк. 15].

У 2 класі навчалося 33 учениці. З них: допущено до іспитів 27, 4 залишено на повторний курс, а одну ученицю було відраховано [14, арк. 17]. Водночас частину програмового матеріалу так і не було опрацьовано. У звіті директора з цього приводу зазначалося, що “Трохи не закінчено ще дитячих хворіб. По гігієні не закінчено гігієни харчування. По українській мові й німецькій ще залишилося матеріалу на 2 місяці. По загальній патології на 1 місяць. По інфекційним хворобам на 1 місяць” [14, арк. 18].

Станом на 7 липня 1942 р. у Рівному діяла школа фармацевтів (існувала й інша її назва – “фармацевтичні курси”) [15, арк. 7]. Проте на спеціальності навчалося 10 учнів. З причини такої малої кількості учнів педагогічною радою закладу освіти було ухвалено рішення не розпочинати навчання у II семестрі, а відправити їх для проходження тримісячної практики до аптек міста. Водночас з цим передбачалося прийняти на навчання новий контингент у кількості 64 осіб. Було ухвалено рішення провести іспити з хімії та ботаніки, а після цього остаточно вирішити долю цих десяти учнів [16, арк. 1]. Місто мало велику потребу в фармацевтах. Принаймні у резолюції рішення педагогічної ради цього закладу освіти від 31 липня 1942 р. було сказано: “Зважаючи на велику потребу кадрів фармацевтів, вжити всіх заходів для утворення можливості прийняти до складу слухачів школи найбільшу кількість” [16, арк. 3]. Після проведення іспитів у складі учнів першого набору залишилося 5 осіб. У зв'язку з цим було прийнято рішення направити їх для проходження практики, а 2 вересня 1942 р. розпочати навчання із двома академічними групами новоприйнятого контингенту. Передбачався прийом нових слухачів через кожних три місяці [16, арк. 6]. Станом на 1 вересня 1942 р. до школи було прийнято 53 особи [17, арк. 1]. Особам, яких не було прийнято на навчання, отримали пропозицію зараховуватися кандидатами і могли бути зараховані до складу слухачів у міру появи вільних вакансій упродовж першого тижня навчання [15, арк. 11]. 5 листопада 1942 р. гебітскомісар розпорядився про припинення занять у школі 17, арк. 22].

Навчання у Рівненській медичній школі було платним. За навчання на сестринському відділенні передбачалося сплачувати 40 крб. на місяць, а на фармацевтичному – 100 крб. [13, арк. 37]. Кошти, що їх отримувала медична школа, направлялися на банківський рахунок Рівненської міської управи [18, арк. 1]. Станом на осінь 1942 р. навчальний процес забезпечували семеро викладачів [19, арк. 1; 18, арк. 12].

Не всі слухачі медичної школи могли заплатити за навчання. Частина з них пред'являла відповідні документи про незадовільне матеріальне становище [20, арк. 2]. Цікаво, що окремі слухачки просили виділити матеріальну допомогу, оскільки не мали змоги навчатися у зв'язку зі скрутним матеріальним становищем. Так, одній із них було виділено допомогу в розмірі 300 крб. [20, арк. 6]. Призначалася також і щомісячна стипендія розміром від 200 до 500 крб. [20, арк. 12, 14].

З 5 травня 1942 р. на підставі розпорядження відділу освіти Полтавської міської управи було введено зі стану консервації та відкрито Полтавську фельдшерсько-акушерську школу (офіційна назва – “Фельдшерсько-акушерська та зуболікарська школа”). Контингент учнів складався лише із трьох випускних курсів. Встановлювалася плата за навчання, – за увесь період – 150 крб. Відповідно до проведеної реєстрації учнів школи було сформовано 5 груп, а саме: фельдшерсько-лікувальний відділ – 2, фельдшерсько-санітарний – 1, акушерський – 1, зуболікарський – 1 групи [21, арк. 1, 2]. До складу студентів фельдшерсько-лікувального відділу було зараховано – 52, фельдшерсько-санітарного – 18, акушерського – 15, зуболікарського – 38 осіб [21, арк. 2–4]. Переведенням з інших медичних шкіл до цього навчального закладу було зараховано ще 3 особи [21, арк. 4]. Особи, які зареєструвалися, але не сплатили за

навчання, були відраховані. Передбачалося, що випускні іспити будуть проведені у вересні 1942 р. Теоретичне навчання було закінчено 27 липня 1942 р., після чого розпочалася двомісячна виробнича практика [21, арк. 6].

Відповідно до наказу № 10 від 20 серпня 1942 р. по Полтавській фельдшерсько-акушерській школі було створено комісію, на яку покладалося завдання прийому вступних іспитів з української мови та математики. До комісії ввійшли також представники відділу освіти та медичного відділу Полтавської міської управи [21, арк. 7]. У результаті роботи комісії у вересні 1942 р. до школи було зараховано 90 студентів [21, арк. 8, 9]. Плата за навчання становила 300 крб. на рік, у чотири терміни сплати [21, арк. 16].

5 жовтня 1942 р. наказом по школі було розформовано одну із фельдшерських груп, оскільки коштів на навчання студентів не вистачало. Контингент студентів був переведений до інших двох груп [21, арк. 19].

Ділова документація школи засвідчує, що 30 жовтня 1942 р. частина викладачів у зв'язку з “припиненням навчання” у школі була звільнена з роботи. Причина – у зменшенні контингенту, оскільки студенти третього випускного курсу припиняли навчання.

18 листопада 1942 р. особам, які успішно склали випускні іспити, було надано відповідні кваліфікації. Усього школу закінчили: 51 фельдшер, 18 санітарних фельдшерів та 15 акушерок та 44 зубних лікарів [21, арк. 25–29]. Наступний випуск відбувся у січні – лютому 1943 р. [21, арк. 30, 31]. Очевидно, на цьому робота школи й закінчилася. В останньому наказі по закладу освіти від 11 січня 1943 р. було скорочено викладацький склад, а у штатному розписі (до закінчення іспитів) залишилися посади директора, завгоспа, лаборанта, прибиральниці та нічного охоронця [21, арк. 31, 32].

Існують документальні матеріали про роботу фельдшерської школи у Черкасах. Так, 30 червня 1942 р. до відділу охорони здоров'я Черкаської районної управи було надіслано звіт про наслідки випускних іспитів по зуболікарській школі, а саме: протокол засідання комісії від 27 травня 1942 р., відомість успішності та списки випускників з адресами їх проживання. Відповідно до цих документів у результаті складання іспитів звання зубного лікаря із середньою медичною освітою отримали 22 особи. Дехто із випускників мав академічну заборгованість, тому їм було запропоновано впродовж установленого часу (від двох тижнів до місяця) її скласти. Випускники складали чотири іспити: загальну хірургію, зубну хірургію, зубні хвороби та зубопротезування [22, арк. 44, 45, 46]. Відповідно до протоколу засідання екзаменаційної комісії від 1 липня 1942 р. по Черкаській фельдшерській школі, комісія, розглянувши оцінки відповідей на випускних екзаменах студентів III курсу, ухвалила рішення присвоїти звання фельдшера із середньою медичною освітою та видати дипломи 49 особам [22, арк. 49].

Документальні матеріали відділу охорони здоров'я Черкаської районної управи засвідчують той факт, що зазначений заклад освіти продовжував діяти й далі. Так, до Черкаського відділу охорони здоров'я надійшов лист, датований 16 липня 1942 р., зі Смілянського окружного відділу із запитом, чи прибула “до Черкас надіслана з Києва Генералкомісаром лікар Подерегіна на роботу в Черкаській фельдшерській школі, чи працює вона в фельдшерській школі і з якого часу” [22, арк. 62]. Очевидно, що школа працювала до осені 1942 р., оскільки у зверненні відділу охорони здоров'я від 16 жовтня 1942 р., направленому голові районної управи, просили передати все наявне паливо “бувшої фельдшерсько-акушерської школи медзакладам відділу охорони здоров'я” [23, арк. 166].

Для проведення випускних іспитів відділами освіти при органах місцевого управління створювалися іспитові комісії. Випускниці Рівненської школи сестер-акушерок складали іспити з української мови та літератури, догляду за хворими, першої допомоги з десмургією, інфекційних захворювань з бактеріологією, акушерства [24, арк. 1, 2].

Медичні школи встигли випустити велику кількість спеціалістів і в інших регіонах. Черкаська фельдшерська школа випустила понад 90 фельдшерів [25]. У червні 1942 р. в Луцьку відбулося урочище закінчення курсу 51 медичною сестрою [26]. Влітку 1942 р. медичні технікуми Вінниці випустили таких спеціалістів 47 фармацевтів та фельдшерів-лаборантів [27].

Після закінчення війни дипломи та свідоцтва про закінчення цих закладів освіти радянською владою не були визнані. Збереглися заяви колишніх випускників Полтавської фельдшерсько-акушерської школи за 1946 р., у яких вони просили замінити отримані документи про освіту. Однак колишнім випускникам видавали лише довідки про терміни їх навчання в освітніх закладах окупаційного періоду [28, арк. 1, 2].

Отже, завдання організації повноцінної експлуатації ресурсів місцевого населення, відсутність професійних кадрів спонукали органи місцевого управління спільно з гебітс-комісаріатами та керівництвом генеральних округ до організації роботи закладів освіти, які готували спеціалістів із середньою спеціальною медичною освітою. Непослідовність та вимушеність цих заходів окупаційної адміністрації проявилася у тому, що вже восени-взимку 1942 р. частина цих закладів освіти припинила свою роботу. Більшість учнівського контингенту та тих, хто встиг закінчити навчання, становили особи, які вступили до фельдшерсько-акушерських та подібних їм за профілем навчання шкіл ще в довоєнні часи.

Література

1. Кучер В. І. Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом “Священної війни”: монографія / Володимир Іванович Кучер, Олександр Валентинович Потильчак. — К.: Біла Церква: ТОВ “Білоцерківдрук”, 2011. — 368 с.
2. Потильчак О. Нацистська політика у сфері підготовки спеціалістів із середньою та вищою спеціальною освітою в Україні (1942–1944 рр.) / О. Потильчак // Архіви окупації. 1941–1944 / Держ. ком. архівів України; [упоряд. Н. Маковська]. — К.: Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2006. — 872 с.: іл. — (Більше не тасмно; Т. I).
3. Єржабкова Бланка. Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті “Україна” (1941–1944) у світлі німецьких документів / Бланка Єржабкова; [пер.з нім. мови]. — К.: Наук. думка, 2008. — 272 с. (іл.).
4. Гончаренко О. Німецька окупаційна преса як джерело з вивчення історії освіти на теренах райхскомісаріату “Україна” та військової зони окупації (1941–1944 рр.) / Олександр Гончаренко // Історія української науки на межі тисячоліть: зб. наук. праць / відп. редактор О. Я. Пилипчук. — К., 2008. — Вип. 33. — 252 с.
5. Гончаренко О. Соціальні аспекти вищої освіти в рейхскомісаріаті “Україна”: до питання про результати “вступних кампаній” 1941–1943 рр. та характеристики особистостей вступників / Олександр Гончаренко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. — 2008. — № 11 (129). — 262 с.
6. Гончаренко О. Сільськогосподарська освіта в райхскомісаріаті “Україна”: до питання про відновлення діяльності навчальних закладів та спроби підготовки кваліфікованих фахівців (1941–1944 рр.) / Олександр Гончаренко // Український селянин: зб. наук. праць / за ред. А. Г. Морозова. — Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2008. — Вип. 11. — 374 с.
7. Гінда В. В. Освіта в роки німецької окупації у генеральному окрузі “Житомир” 1941–1944 рр.: дис... канд.. іст. наук: 07.00.01 / Гінда Володимир Васильович. — Черкаси, 2007. — 223 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади України (ЦДАВОУ), ф. 2077, оп. 1, спр. 10.
9. Дніпропетровська газета. — 1942. — 7 листопада.
10. Дніпропетровська газета. — 1942. — 1 грудня.
11. Вінницькі вісті. — 1942. — 20 липня
12. Державний архів Рівненської області (ДАРО), ф.Р-33, оп. 2, спр. 18.
13. ДАРО, ф.Р-33, оп. 2, спр. 1.
14. ДАРО, ф.Р-33, оп. 2, спр. 17.
15. ДАРО, ф.Р-75, оп. 1, спр. 5.
16. ДАРО, ф.Р-75, оп. 1, спр. 1.
17. ДАРО, ф.Р-75, оп. 1, спр. 2.
18. ДАРО, ф.Р-74, оп. 1, спр. 1.
19. ДАРО, ф.Р-75, оп. 1, спр. 4.
20. ДАРО, ф.Р-74, оп. 1, спр. 2.
21. ДАРО, ф.Р-3078, оп. 1, спр. 1.
22. ДАРО, ф.Р-55, оп. 1, спр. 2.
23. ДАРО, ф.Р-55, оп. 1, спр. 3.
24. ДАРО, ф.Р-33, оп. 2, спр. 21.
25. Голос Волині. — 1942. — 29 серпня.
26. Вінницькі вісті. — 1942. — 18 червня.
27. Вінницькі вісті. — 1942. — 22 липня.
28. ДАРО, ф.Р-3078, оп. 1, спр. 2.

The article discusses the problem of educational institutions training health workers with secondary education, during the region of Reichskommissariat Ukraine.

Keywords: felscher, nurse, dentist, Departament of Health.